

Emre Sencer, *Ordu ve Millet: 1930'larda Almanya ve Türkiye'de Askerî Kültür*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, 286 s.

Değerlendiren: Özlem Gürsoy

19. yüzyıldan itibaren savaş teknolojisinin gelişmesi, zorunlu askerlik uygulamasına geçiş, savaşların geniş cephelere yayılması ve daha fazla insan gücüne ihtiyaç duyulması gibi değişimler, ülkelerin bütün ekonomik ve sosyal kaynaklarını seferber etmesine yol açtı. Topyekûn savaş fikrinin arka planda yer aldığı bu süreçte çocuklar, gençler ve kadınlar, ülke savunması için cephe gerisine yönlendirildi. Herkesin potansiyel asker olarak görüldüğü bu yeni savaş tekniğiyle çocuklar ve gençler militarize edilmiş beden eğitimi ile askerî talim dersleriyle okul dışında da paramiliter örgütlerle ve izcilik faaliyetleriyle fiziksel ve ruhsal olarak muhtemel bir savaşa hazırlandı. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'nın birçok ülkesinde yaygınlaşan bu faaliyetler, Osmanlı İmparatorluğu'nun bürokratlarını da etkiledi. Gençler okullarda militarize edilen jimnastik, beden terbiyesi ve askerî talim dersleriyle askerliğe hazırlanırken bir yandan da *Türk Ocakları*, *Türk Gücü Derneği*, *Osmanlı Güç Dernekleri* ve *Osmanlı Genç Dernekleri* gibi çeşitli paramiliter örgütlerle ve *İzciler Ocağı* ile okul dışında örgütlenmeye başladılar. Birinci Dünya Savaşı yıllarında gençlerin bu şekilde örgütlenmesinde Osmanlı Devleti'nin Almanya ile kurduğu teknik iş birliğinin payı büyüktür. Tarihsel süreç içinde iki ülke arasındaki ilişkiler, Birinci Dünya Savaşı'na kadar yoğun bir şekilde devam ederek savaş sırasında cephe ortaklığına, savaşın sonunda ikisinin de kaybeden tarafta yer almaları ve iki ülkede yaşanan gelişmelerle "kader ortaklığı"na dönüştü. Bu kadim ilişki üzerine İlber Ortaylı'nın *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Özer Gencer'in *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi*, Suavi Aydın'ın *Türk Düşüncesinde Alman Etkisi*, Cemil Koçak'ın *Belgelerle Türk Alman İlişkileri (1923-1939)* gibi eserleri başta olmak üzere bugüne kadar pek çok çalışma yapıldı. Emre Sencer Ara-

@ Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi. ogursoyo@hotmail.com

lık 2018'de İngilizceden tercüme edilerek yayınlanan *Ordu ve Millet, 1930'larda Almanya ve Türkiye'de Askerî Kültür*¹ adlı çalışmasıyla 1930'larda askerî kültürün rolü ve etkisine odaklanarak İkinci Dünya Savaşı öncesi on yıllık dönemde Almanya ve Türkiye'deki gelişmeleri karşılaştırmalı olarak araştırıp yorumlamıştır.

Knox Collage'da öğretim görevlisi olan Emre Sencer'in bu çalışması, savunma basını üzerine hazırladığı doktora tezinin gözden geçirilerek kitaplaştırılmış hâlidir. Sencer, çalışmasında, iki ülke deneyimi üzerinden askerî kültürün karşılaştırmalı ve ulus ötesi analizini ilk defa yapmış ve iki savaş arası dönemdeki sivil-asker ilişkilerini birincil kaynaklar ışığında incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın ana kaynakları, arşiv malzemeleri ile dönemin askerî dergileridir.² Çalışmanın esas konusu savunma basını olduğundan Türkiye örneğinde dönemin ana dergisi olan aylık *Askerî Mecmua*³, Almanya içinse *Militär-Wochenblatt* ve *Deutsche Wehr* ağırlıklı olmak üzere *Militärwissenschaftliche Rundschau* ve *Wissen und Wehr* adlı dergiler incelenmiştir.⁴ Ayrıca yazarın özellikle Millet bölümünde, Almanya örneğinde ana kaynaklardan yararlanması, Türkiye içinse daha çok ikincil kaynakları kullanması dikkat çekicidir. Bunun nedeni, Türkiye'de o yıllarda basına uygulanan sansüre bağlanabilir.

Kitap, giriş ve sonuç dışında dört bölümden oluşmaktadır. Sencer, kitabın bölümlerini askerî dergilerdeki ortak temaları belirleyerek oluşturmuş ve bu temalar ışığında iki ülkenin karşılaştırmalı analizini yapmıştır. Bu temalar şöyledir: Geçmiş, Millet, Siyaset, Düşmanlar ve Savaş.

Kitabın giriş bölümünde Sencer, Almanya ve Türkiye'nin kurduğu ortaklığın tarihsel gelişimini açıkladıktan sonra 1930'larda iki ülkedeki benzerlikleri ve farklılıkları göstermiştir. Sencer'e göre hem Almanya hem Türkiye, savaş ve devrimin tetiklediği kalkışmalardan sonra yeni rejimlere sahip olmaları bakımından benziyordu. Üstelik ikisi de kendini emperyalizmin muhalifi ve savaşın mağduru olarak görüyordu ve Birinci Dünya Savaşı ikisi için de 1923'e kadar bitmemişti. Bunun

- 1 *Order and Insecurity in Germany and Turkey: Military Cultures of the 1930s*. New York: Routledge, 2017.
- 2 Arşiv malzemelerini Alman Askerî Arşivleri (BA-MA, BA-L) ile Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) ve Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'ndan (ATASE) temin eden yazar, arşiv belgelerinin çoğunun Almanya'da savaşta yok edildiğini ve Türkiye'dekilerin de ulaşılmaz olduğunu belirtmiştir.
- 3 Askerî Mecmua'nın incelenen sayıları 1930-1939 yılları arasındadır.
- 4 Almanya örneği için yararlanılan *Militär-Wochenblatt* ve *Deutsche Wehr* dergileri haftalık çıkan dergiler olup, iki savaş arasındaki dönemde Almanya'nın en önemli savunma bağlantılı yayınlarıdır. Yazar göre bu dergiler teknik askerî meselelerden tarihe, jeostratejiden kültürel ara konulara, Alman subayların zihinsel evrenine bir bakış sunmaktadır. Yazara göre savunma basınındaki başyazılar ve makaleler hangi meselelerin ve konuların zamanında acil olarak algılandığını ve bunlara ilişkin resmi tavrın ne olduğunu gösterme imkânı tanımaktadır.

yanında iki ülke arasında politik sistemler, bireysel haklar ve özgürlükler ile basın özgürlüğü gibi konularda farklılıklar vardı. Sencer'e göre Almanya'da Weimar devrinde basın, politik şiddet ve tehditlere rağmen canlı ve çok sesliydi, anayasal özgürlükler için parlamenter bir demokrasi vardı. Nazi öncesi Almanya'da basın ve savunma dergileri, yasal bir hareket alanına sahipti. Oysa Türkiye, 1923-1946 yılları arasında tek parti devletiydi. Bireysel haklar ile basın özgürlüğü kısıtlıydı ve basın denetim altındaydı. Öte yandan iki ülkedeki diğer farklılık subay kadrolarının rejimle ilişkisi bakımındandı. Sencer'e göre, Almanya'daki askerî personel rejimle mesafeliydi. Askerî değişiklikler için hükümetlere güvenmiyorlardı. Türkiye'de ise askerî personel, kendilerini devletle özdeşleştiriyordu. Cumhuriyet'i kuran kadronun birçoğu asker kökenli olduğundan subaylar da doğal olarak kendilerini yönetici seçkinlerin bir parçası olarak görüyordu (ss. 13-31).

Kitabın ilk bölümü olan Geçmiş'te yazar, Alman ve Türk subaylarının geçmişle ilişkisini ve geçmişi yeniden yorumlama amacını gösterir. Yazara göre iki ülkenin subay kadroları, geçmişteki başarılarla özlem duyuyorlardı. Almanya'nın özlem duyduğu geçmiş, Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde Almanya'nın askerî teknolojileri içindi. Savunma basınında Wilhelm döneminin başarıları ön plana çıkarken diğer yandan Versailles Antlaşması'nın şartlarının zorluğu sıklıkla dile getirip Weimar yönetimi eleştiriliyordu. Türkiye'deki subay kadrolarının özlemi ise yakın geçmişte müttefiklere karşı gösterdiği mücadele ve sonunda elde ettiği zafer, uzak geçmişteyse Türk milletinin geçmişteki başarılarıdır. Öte yandan askerî basında Türk Tarih Tezi'nin genel hatları ile askerî tarihi makalelerle destekleniyordu. Geçmişin iki ülkede hem meşruiyet aracı hem de askerî kültürün besleyen olgu olduğu söylenebilir. Yazarın bu bölümde dikkat çektiği nokta, iki ülkenin subay kadrolarının geçmişe duydukları özlemle geçmişi yeniden yorumlama amacıdır. Şöyle ki geçmişin yeniden yorumu, subayların yeni düzendeki hem profesyonel hizmet sektörü ve yeni yönetimin bir parçası olarak konumlarına anlam verme işlevi görmüştür (ss. 32-82).

Millet temasında yazar, milliyetçiliğin iki ülkenin askerî kültürüne yansımalarına yoğunlaşır. Sencer'e göre her iki ülkede de millet güçlü, eski ve seçkin olarak görülüyordu. Ordu, milleti ve devleti birleştiren bir güçtü. "Asker-millet", iki ülkenin ortak mitiydi. Bunun yanında milletin konumlanması bakımından birbirlerinden ayrılıyordu. Sencer'e göre özellikle Nazi döneminde millet Alman varlığının merkezinde konumlanıyordu. Bu nedenle millet askerî kuvvetlerce savunulmalıydı. Orduya verilen rol, milletin savunucusu olmasıydı. Türkiye'de ise millet zaten "asker- millet" idi. Öyle ki millet, hayatta kalmasını savaşı niteliğine borçluymuştu. Türkiye'de de ordu, milletin koruyucusuydu ancak Almanya'dan farklı olarak yeni

rejimin direği olarak görülüyordu. Öte yandan iki ülkenin de orduya biçtiği rollerden biri de ordunun “milletin okulu” olmasıydı. Özellikle Türkiye’de ordunun milletin öğretmeni ve rehberi olarak görülmesi hem sivil hem de askerî kültürde sıklıkla vurgulanıyordu (ss. 83-131)

Bu bölümde yazar, zorunlu askerlik ve millet arasındaki ilişkiyi açıklarken subay kadrolarının okulları gençleri erkenden askerliğe hazırlayan bir kurum olarak görmelerine dikkat çeker. Ancak bu yıllarda okul dışında gençlerin askerliğe hazırlanmasına ilişkin bilgi vermez. Hâlbuki Nazi Almanya’sında 1933-1945 arasında faaliyet gösteren *Hitler Gençliği (Hitler-jugend)* adıyla paramiliter bir örgüt kurulmuştu. Kitapta bu örgütün faaliyetlerine ve gençliğin militarizasyonundaki önemine dair bilgi bulunmamaktadır. Aynı şekilde yazar, Türkiye örneğinde de okullarda gençlere verilen askerlik eğitimine yer vermemiştir.⁵ Kitapta bu konu, bedenen kuvvetli bir gençliğin yaratılması, kitlesel sporlarla, törenlerle ve millî bayram kutlamaları örneği çerçevesinde açıklamıştır. Askerî eğitimde okulun önemi hem Almanya’nın hem Türkiye’nin subay kadrolarının görüşleriyle sınırlı kalmıştır (ss. 83-131).

Siyaset temasında yazar, her iki ülkede ordunun sivil yönetime yaklaşımlarını inceleyerek ilk olarak, sivil-asker ilişkilerinin tarihsel arka planını verir sonra iki ülkedeki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyar. Yazara göre, iki ülkeyi siyasi olarak karşılaştırmak zordu. Çünkü her iki ülkenin kaygıları farklıydı. Almanya’nın kaygısı, radikalleşen siyaset, ordunun rejimle mesafesi, askerî liderlik sorunuyken Türkiye’nin askerî gündemindeyse rejimin güvenliği, devrimler, ordunun modernleştirilmesi gibi konular öne çıkıyordu. Öte yandan 1930’larda iki ülkenin siyasi mücadeleleri de birbirinden farklıydı. Şöyle ki Almanya’nın siyasetini partiler arası rekabet, Türkiye’ninkini ise iç ayaklanmalar, devrimlerin tamamlanması gibi olaylar meşgul ediyordu. Karşılaştırma yapmayı zorlaştıran diğer neden de iki ülkenin politik sistemlerinin farklı olmasıydı. Almanya’da cumhuriyet kavramı lanetli bir düşünceydi. Weimar döneminde Almanya’yı büyük yapan askerî vasıfların kaybolduğu düşünülüyordu. Nazilerin gelmesiyle tekrar “asker-millet”e geri dönüleceğine inanılıyordu. Türkiye’de ordu, cumhuriyet rejimiyle özdeşleşmişti. Hem kendini sistemin ayrılmaz parçası hem de rejimin koruyucusu olarak görüyordu. Öte yandan iki ülkenin subay kadrolarının siyasete yönelik zihniyetleri benziyordu. Almanya’da ordunun siyasete karşı tutumu, savunma basınında sıklıkla “partilerüstü olma” kavramıyla

5 Oysaki o yıllarda Türkiye’de ortaokul, lise ve üniversitelerin müfredatına Askerliğe Hazırlık Dersleri konulmuştu. Hatta lise ve üniversite öğrencilerine yazları zorunlu olarak 20 günlük Askerliğe Hazırlık Kampları ile pratik eğitimler veriliyordu.

tekrarlanırken Türkiye’de “ordu siyasete müdahil değildi” inancı hâkimdi.⁶ Fakat ordu-siyaset ilişkisinin iki ülkede savunma basınına yansması farklıydı. Sencer’e göre Almanya basınında politik ve ideolojik konularla ilgili yorumlar geniş yer bulurken Türkiye’de ise siyasi yorumlardan çok ordunun başarısına odaklanıldığı ve yabancı dergilerden çevirilere yoğunlaştığı görülür (ss. 133-208).

Son tema olan Düşmanlar ve Savaş, 1930’larda iki ülkenin dış dünyaya karşı tutumlarını içerir. Yeni bir savaş beklentisi, Batı medeniyetine duyulan genel kötümser ve olumsuz hava gibi kaygılar, her iki ülkenin “düşman” algısını belirliyordu. Sencer’e göre böyle bir atmosfer, iki ülkedeki askerî geçmiş imajını yeniden ortaya çıkarıp düşman biçimlerini yeniden kuruyordu. Düşman kavramının altındaki gerçeklik aslında ulusun birliğinin sağlanması ve korunmasıydı. Askerî yorumcular da düşman imajına dayanarak basın yoluyla millet iradesini bir şekilde “bütünleştirme”yi ve “güçlendirme”yi amaçlıyorlardı. Son olarak bu bölümde yazar, her iki ülkenin savunma basınında sınır komşularıyla olan ilişkilerini veya subay kadrolarını rahatsız eden unsurları detaylı bir şekilde açıklamıştır (ss. 209-255).

Kitapta herhangi bir görsel malzemeye yer verilmemesi eksiklik olarak görülebilir. Almanya’dan ve Türkiye’den aynı konuya dair bir arşiv belgesi veya başyazı örnekleri ya da askerî dergilerin içeriğinden bir fotoğraf eklenerek içerik zenginleştirilebilirdi.

Genel olarak hem 1930-1939 yılları arasında Almanya ve Türkiye’deki askerî kültür hakkında derin analizleriyle hem de siyasetin ve kültürün biçimlendirilmesinde basının rolünü göstermesi yönüyle dikkat çeken bu kitap, arşiv belgelerini yeterince kullanan, teknik detaylarla okuyucuyu boğmayan, basın taramasından çok askerî kültürün savunma basınına etkisine dair yeni bir bakış açısı getiren özgün bir araştırma olmuştur. Yalnız eserin profesyonel okuyucu kitesine hitap ettiğini de belirtmek gerekir. Özellikle okuyucu Almanya’nın iki dünya savaşı arasındaki tarihi bilgisine aşına değilse kitabı anlamakta güçlük çekebilir. Konunun uzmanı veya bu konuya meraklı olan kitle için referans niteliğinde denilebilir. Eserin orijinal dili İngilizce olduğundan çevirmenin başarılı tercümesinin de hakkını vermek gerekir. Kitabın anlaşılır kılınmasında önemli payı bulunmaktadır. Son olarak Emre Sencer’in bu eserinin, gerek askerî kültür üzerine getirdiği ufuk açıcı bilgileriyle gerekse yorumlarıyla başta tarih literatürü olmak üzere iki savaş arası dönemin uluslararası ilişkilerini göstermesi bakımından siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanlarına da katkı sağlaması umulmaktadır.

6 Ancak 1927’ye kadar ordudan maaş alan bazı milletvekillerini, 1960’dan beri yaşanan darbeler ve müdahaleleri düşünürsek bu iddianın geçerli olmadığını görürüz.